

Національний природний парк «Подільські Товтри» – скарбниця біорізноманіття Поділля

Віталій ГНАТЮК¹, Віктор УЛИНЕЦЬ²

¹ Бердянський державний педагогічний університет; вул. Шмідта, 4, 71100, м. Бердянськ, Україна; ² Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка; вул. Володимирська 64, 01033, Київ, Україна.

На сучасному етапі розвитку екологічної політики нашої держави природно-заповідний фонд, який охороняється як національне надбання, налічує понад 7608 територій і об'єктів. Серед них, станом на 2010–2011 рр. є 19 природних та 4 біосферних заповідники, 40 національних природних парків, 307 заказників, 132 пам'ятки природи, 18 ботанічних садів, 7 зоологічних парків, 19 дендрологічних парків, 88 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

На сьогодні територія природних заповідників складає 6,5 %, біосферних заповідників – 8,5%; національних природних парків – 28,7 %; заказників – 36,1 %, пам'яток природи – 0,9 %, регіональних ландшафтних парків – 18,3%, заповідних урочищ – 2,8 %, ботанічних садів – 0,05 %, дендрологічних парків – 0,06 %, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва – 0,54%. Найбільшими за територією заповідання і найбагатшими за біорізноманіттям є національні природні парки (НПП). Вони є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми установами загальнодержавного значення і створені з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність (Проць, 2010, Сайт Мінекології, Матеріали Вікіпедії).

Серед 11-ти НПП України, які мають високу соціологічну цінність, провідне місце посідає НПП «Подільські Товтри». Він займає значну територію (261,316 тис. га) і входить до національної екомережі України. Парк знаходиться на межі Центральноєвропейської провінції, Південнопольсько-Західноподільської підпровінції і Східноєвропейської лісостепової провінції, Української лісостепової підпровінції, а Товтрова гряда – сильно розчленоване скелясте вапнякове пасмо – створює своєрідний мікроклімат, який і визначає багатство біорізноманіття Парку на фоні унікальних ландшафтів Поділля (Оф. сайт НПП «Подільські Товтри»).

Раритетна флора Парку

За сучасними даними, флора «Подільських Товтр» нараховує більше 1700 видів рослин, з них вищих судинних – 1525 видів, мохоподібних – 52, водоростей – 217, лишайників – 59 видів, 47 видів справжніх грибів.

У флорі Парку нараховують близько 300 видів рослин, які є ендемічними і субендемічними подільськими видами, реліктовими і рідкісними рослинами. Серед подільських та волино-подільських ендеміків зустрічається шивирекія подільська (*Schivereckia podolica* (Bess.) Andrz), молочай волинський (*Euphorbia volhynica* Besser ex Racib.), а серед реліктових видів – змієголовник австрійський (*Dracocephalum austriacum* L.), берека (*Sorbus torminalis* Crantz.), лунарія оживаюча (*Lunaria rediviva*) тощо.

До Червоної книги України (2009), занесено 73 види рослин, а до Додатку I до Бернської конвенції – 5 видів. Високий ендемізм пояснюється тим, що територія Західного Поділля є одним із центрів ендемізму в Україні.

Із «червонокнижних» видів тут зустрічаються: аконіт Бессера (*Aconitum besserianum* subsp. *lasiosotum*), зіновать подільська (*Chamaecytisus podolicus* (Btocki) Klask.), шафран Гейфелів (*Crocus heuffelianus* Herb.), бруслина карликова (*Euonymus nana* Bieb), рябчик гірський (*Fritillaria montana* Норре), три види ковили (волосиста (*Stipa capillata* L.), Граффа (*S. asperella* Klok.) і пірчаста (*S. pennata* L.)) та 15 видів орхідних (булатка великоквіткова (*Cephalanthera damasonium*), довголиста (*C. longifolia* (L.) Fritsch.) і червона (*C. rubra* (L.) Rich.), зозуліні черевички справжні (*Cypripedium calceolus* L.), пальчатокорінник плямистий (*Dactylorhiza maculata* (L.) Soo (*Orchis maculata* L.)) і травневий (*D. majalis* (Rchb.) P.F. Hunt et Summerhayes s. l.), коручка темно-червона (*Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Besser), чемериководна (*E. helleborine*) і пурпурова (*E. purpurata*), зозуліні сльози яйцевидні (*Listera ovata*), гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.), зозулинець шоломоносний (*Orchis militaris* L.) і салепів (*O. maculata* L.), любка дволиста (*Platanthera bifolia*) (Дідух та ін., 2003; Любінська та ін., 1999; ЧКУ; Літопис НПП, 2004).

Раритетна фауна Парку

Фауна Подільських Товтр, за наявною певною специфікою ландшафту та особливостями властивими західноукраїнській лісостеповій провінції, налічує 71 вид ссавців, 223 види птахів, 10 видів плазунів, 11 видів земноводних, 50 видів риб, 1 вид круглоротих, біля 700 видів комах і багато видів інших безхребетних тварин, інвентаризація яких поки що не закінчена. На території Парку охороняються 33 види тварин, занесених до Європейського червоного списку, 98 видів, занесених до «Червоної книги України», 184 види тварин, що підлягають особливій охороні згідно з додатками до Бернської конвенції.

Із «червонокнижних» – це: бражник мертва голова (*Acherontia atropos* (L., 1758)), сатурнія руда (*Aglia tau* (L., 1758)), вусач мускусний (*Aromia moschata* (L., 1758)), скарабей священний (*Scarabaeus sacer*), стрічкарка червоно-жовта (*Catocala diversa* (Geyer, 1828)), бражник олеандровий (*Daphnis nerii*) і скабіозовий (*Hemaris tityus* (L., 1758)), широкопалий рак (*Astacus astacus*), мінога українська (*Eudontomyzon mariae*), шип (*Acipenser nudiventris*), стерлядь (*Acipenser ruthenus*), вирезуб (*Rutilus frisii*), ле-лека чорний (*Ciconia nigra*), журавель сирій (*Grus grus*), орел-карлик (*Hieraaetus pennatus*), орел могильник (*Aquila heliaca*), пугач (*Bubo bubo*), сипуха (*Tyto alba*), шпак рожевий (*Sturnus roseus*), ховрах європейський (*Spermophilus citellus* L., 1766), норка європейська (*Mustela lutreola*), тхір степовий (*Mustela eversmanni*) та ін.

Велике значення територія Парку має для збереження рукокрилих, зокрема тут мешкають широковух європейський (*Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774)), нічниця Бехштейна (*Myotis bechsteini*), нічниця ставкова (*Myotis dasycneme* Boie, 1825), нічниця триколірна (*Myotis emarginatus* E. Geoffroy, 1806), нічниця віїчаста (*Myotis nattereri*), вечірниця велетенська (*Nyctalus lasiopterus* Schreber, 1780), вечірниця мала (*Nyctalus leisleri* (Kuhl, 1817)), підковик малий (*Rhinolophus hipposideros* Bechstein, 1800) (Любінська та ін., 1999; ЧКУ; Літопис НПП, 2004).

Фактори підтримання біорізноманіття

Національний природний парк «Подільські Товтри» зазнає чималого антропогенного навантаження, що негативно впливає на видове різноманіття регіону. На сучасному етапі виявлено, що структура ландшафтних систем НПП «Подільські Товтри» визначається як «сильно порушена», і, відповідно, екологічна ситуація тут є незадовільною, а стан природних ландшафтів характеризується як «надмірно перетворений», коефіцієнт антропогенного перетворення ($K_{ан}$) складає в середньому 5,66 і більше.

Слід зазначити, що основним територіальним фактором, який впливає на концентрацію антропогенного навантаження на території Парку, є давня господарська освоєність більшості території (особливо, це стосується північно-східної частини Парку). В цілому, якщо проаналізувати особливості землекористування НПП, то за сучасними дослідженнями встановлено наявність розбалансованості структури землекористування між природними та антропогенно-перетвореними ландшафтами, співвідношення яких складає 33,6% : 66,3% (Гнатюк, 2010).

Отже, значне антропогенне навантаження, надмірна перетвореність ландшафтів та своєрідність землекористування НПП «Подільські Товтри» можуть залишити значний негативний слід на біорізноманітті Парку, що в майбутньому може привести до неминучих негативних наслідків у поширенні та процвітанні видового різноманіття флори та фауни регіону.

Тим не менше, сьогодні Парк займає провідне місце за наявним видовим складом як флори, так і фауни України.

Тому, враховуючи перехід нашої країни до збалансованого (сталого) розвитку, задля екологічної безпеки, слід удосконалювати наявну систему землекористування не лише у НПП «Подільські Товтри», а й у природно заповідному фонді України в цілому, перш за все за рахунок збільшення територій, захищених від людської діяльності. Ширше застосовувати економічні та регулятивні чинники заохочення суб'єктів господарської діяльності для впровадження маловідходних технологій, виробництва екологічно безпечної продукції та надавати переваги при здійсненні будь-яких інвестиційних проєктів лише тим, які не зумовляють надмірного техногенного навантаження на довкілля.

Гнатюк В. В., Улинець В. З., Мусяченко М. М. Экологическое состояние территории национального природного парка «Подольские Товтры» // Экологическое равновесие и устойчивое развитие территории : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Санкт-Петербург, 30–31 марта 2010 г.). – СПб.: ЛГУ им. А. С. Пушкина, 2010. – С. 304–307.

Дідух Я. П., Шеляг-Сосонко Ю. Р. Геоботанічне районування України та суміжних територій // Український ботанічний журнал. – 2003. – № 1. – С. 6–16.

Експрес-оцінка стану території природно-заповідного фонду України та визначення пріоритетів щодо управління ними / Б. Г. Проць, І. Б. Іваненко, Т. С. Ямелинець, Е. Станчу. – Львів: Гриф Фонд, 2010. – 92 с.

Електронна версія Червоної книги України. (II-ге видання). – Режим доступу: <http://mail.menr.gov.ua/publ/redbook/redbook.php>.

Літопис природи національного природного парку «Подільські Товтри». – Кам'янець-Подільський, 2004. – Том VII. – Режим доступу: <http://www.tovtry.kp.km.ua/ua/info/litop/2003/index.html>

Любінська Л. Г. Природні цінності національного природного парку «Подільські Товтри» / Л. Г. Любінська, С. І. Ковальчук, М. Д. Матвеев. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 1999. – 89 с.

Національні природні парки України. Матеріали Вікіпедії. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Національні_природні_парки_України.

Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua>.

Офіційний сайт Національного природного парку «Подільські Товтри». – Режим доступу: <http://www.kp.km.ua/~tovtry/ua/index.html>.